

linde planlanmış, ancak sadece önsözle birinci bölümünü telif edebilmiştir. Bu kısımlardan, müellifin mesnevileri yazılmış oldukları aruz kalıplarına göre yedi bölüm halinde ele almak istediği anlaşılmaktadır. Eserin önsözünde müellif, mesnevi türü ve en eski mesnevi şairleriyle bunların önderi olarak kabul ettiği Nizâmî üzerinde durmuş, birinci bölümde Nizâmî'nin *Maḥzenü'l-esrâr*'ının vezni olan "serî" bahrinde mesnevi yazan yetmiş sekiz şairi ve bunların eserlerini tanıtmıştır. *Heft Âsumân*, H. Blochmann tarafından *The Haft Âsmân or History of Masnavi of Persians* (Kalküta 1873) adıyla Bibliotheca India serisi içerisinde yayımlanmıştır.

Âgâ Ahmed Ali'nin diğer eserleri de şunlardır: 1. *Mü'eyyid-i Burhân* (Kalküta 1865). Gâlib Mirza Esedullah'ın *Burhân-ı Kâfî*' adlı Farsça sözlüğe yönelttiği tenkitlere cevap mahiyetinde bir eserdir. 2. *Şemşîr-i Tizter* (Kalküta 1868). Gâlib Mirza'nın *Mü'eyyid-i Burhân'a Tîğ-i Tiz* adıyla yazdığı Urduca reddiyece cevaptır. 3. *Risâle-i Terâne*. Rubâî türü hakkında bilgi veren eser Blochmann tarafından açıklayıcı notlarla birlikte neşredilmiştir (Kalküta 1867). 4. *Risâle-i İştîkâk* (Kalküta 1872). Başlangıç seviyesinde Farsça bir gramer kitabıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Storey. *Persian Literature*, I/2, s. 905-906; Ahmed Gülçin-i Meânî, *Târîh-i Tezkirehâ-yi Fârsî*, Tahran 1350, II, 408-410; Şehriyâr-ı Nakvî, *Ferhengnûvîsî der Hind u Pâkistân*, Tahran 1962, s. 141, 144; N. K. Jain, *Muslims in India*, New Delhi 1979, I, 56.

ADNAN KARAIŞMAİLOĞLU

HEFT EVRENG

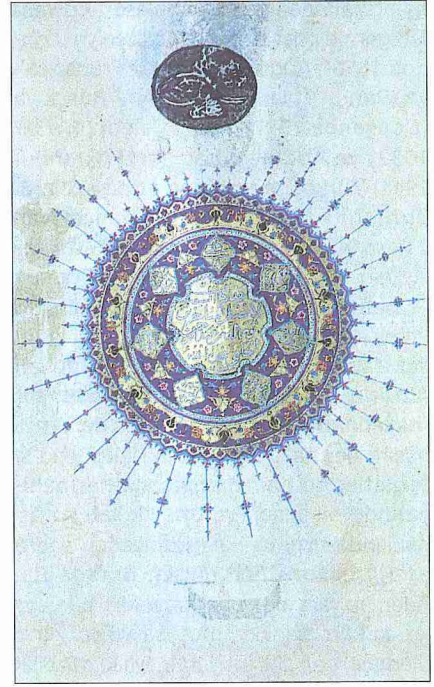
(هفت اورنگ)

Abdurrahman-ı Câmî'nin
(ö. 898/1492)

yedi mesneviden oluşan eseri.

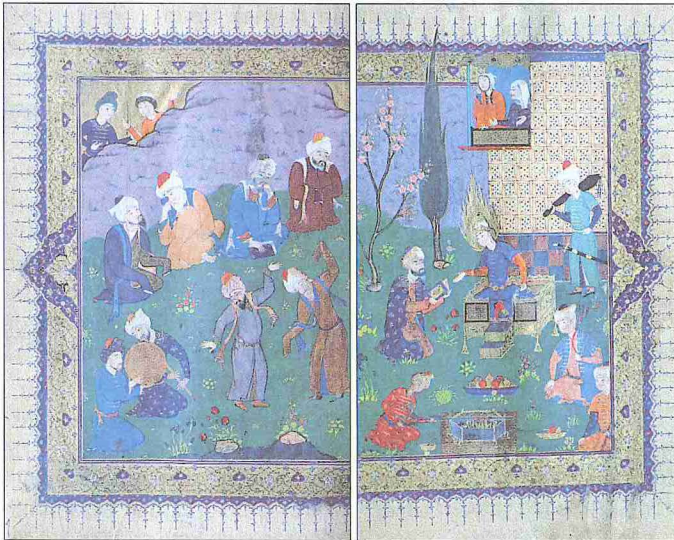
İranlı mutasavvıf şair Abdurrahman-ı Câmî, *Ḥamse*'sine *Silsiletü'z-zeheb* ve *Selâmân ü Ebsâl* mesnevilerini ekleyerek bu yeni tertibe, Farsça "yedi taht" anlamına gelen ve büyük ayı yıldız kümesinin adı olan *Heft Evreng* adını vermiştir. Eserin mukaddimesinde Câmî yedi mesneviyi, Vâsıt'ta yetişen en iyi yazı kamışıyla Çin hokkasının evlenmesi sonucunda dünyaya gelen yedi kardeşe benzeterек bunların gayb âleminde varlık alanına çıktıklarını söyler. Müellifin *Külliyât*'ı içinde veya müstakil olarak çok sayıda yazma nüshası bulunan *Heft Evreng* (Münzevî, IV, 3312-3316; *FME*, I, 416-420) Âgâ Murtazâ Müderris-i Gîlânî tarafından yayımlanmıştır (Tahran 1337 hş.). Eseri oluşturan mesneviler ayrı ayrı olarak da basılmış, bazıları çeşitli dillere tercüme edilmiştir.

Heft Evreng'de şu mesneviler yer almaktadır: 1. *Silsiletü'z-zeheb*. Üç ciltten (defter) meydana gelen eserin ilk cildi, Senâî'nin *Ḥadîkatü'l-hakîka*'sı ve Evhadüddîn-i Merâğî'nin *Câm-ı Cem*'inin üslûbuyla yazılmış olup Sultan Hüseyin Baykara'ya ithaf edilmiştir. Ahlâkî ve tasavvufî meselelerin ele alındığı bu cilt, Câmî'nin mürşidi Ubeydullah Ahrâr'ın tavsiyesiyle nazma çekilen "İ'tikâdnâme" başlıklı bölümle sona erer. İkinci ciltte, ilâhî aşk konusu sûfilerin menkıbeleri

Heft Evreng'in unvan sayfası (TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 143)

ve sözleriyle desteklenerek işlenmiştir. *Silsiletü'z-zeheb*'in III. cildi 500 beyitlik kısa bir mesnevi olup II. Bayezid'e ithaf edilmiştir. "Fâilâtün mefâilün fa'lün" vezniyle yazılan ve 7200 beyitten meydana gelen eserin sadece II. cildinin 890 (1485) yılında tamamlandığı bilinmektedir. 2. *Selâmân ü Ebsâl*. Huneyn b. İshak tarafından Yunanca'dan tercüme edilen, daha sonra İbn Sînâ ve İbn Tufeyl tarafından yeniden yazılan *Selâmân ü Ebsâl* adlı sembolik aşk hikâyesini Câmî bazı telif unsurları da katarak mesnevi tarzında kaleme almıştır. Câmî'nin bu üç eserden hangisini örnek aldığı tartışmalıdır. M. Nazif Şahinoğlu, eserin İbn Sînâ ve İbn Tufeyl'in eserleriyle bir ilgisi bulunmadığını, Câmî'nin, Huneyn b. İshak'ın tercümesinin Nasîrüddîn-i Tûsî'nin *Şerhu'l-İşarat*'ında yer alan özetinden faydalandığını söylemektedir (*Nuvidi-yi Şirazî*, s. 19). *Heft Evreng*'deki mesnevilerin en küçüğü olan bu eser 1130 beyit olup 894 (1489) yılında tamamlanmıştır. "Fâilâtün fâilâtün fâilâtün" vezniyle yazılan *Selâmân ü Ebsâl*, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın oğlu Yâkub Bey'e ithaf edilmiştir. Forbes Falconer (London 1850) ve Reşid-i Yâsemî (Tahran 1305

Heft Evreng'den minyatürlü iki sayfa (TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 143, vr. 1^a-2^a)

hş.) tarafından yayımlanan eseri Edward Fitzgerald özet halinde İngilizce'ye (London 1856), Auguste Briceux Fransızca'ya (Paris 1911), Kemal S. Aini Rusça'ya (Douşanbe 1977), Lâmiî Çelebi (ö. 938/1532) ve Abdülvehhab Tarzî (İstanbul 1944) Türkçe'ye tercüme etmişlerdir. 3. *Tuḥfetü'l-Ahrâr*. Nizâmî-i Gencevî'nin *Maḥzenü'l-esrâr*'ı ve Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin *Maḥla'u'l-envâr*'ının üslûbunda yazılan eser dinî, ahlâkî ve edebî konuları ihtiva eden yirmi bölümden (makale) oluşur. Câmî bu eseri mürşidi Ubeydullah Ahrâr'a armağan etmiştir. Mensur bir mukaddimenin ardından gelen dört münâcât, beş na't, Bahâeddin Nakşibend'in faziletlerine dair menâkıbnâme mahiyetinde bir kısım ve Ubeydullah Ahrâr hakkında uzunca bir methiyeden sonra eserin bölümlerine geçilir. Burada Hz. Âdem'in yaratılışı, namaz, zekât, hac, uzlet, sükûn, felekler, mutasavvıflar, zâhir ulemâsı, gençlik, ihtiyarlık, iyilik, güzellik ve aşk gibi çeşitli konular işlenmiştir. 894 (1489) yılında tamamlanan ve 1710 beyitten meydana gelen eser "müfteilün müfteilün fâilün" vezniyle yazılmıştır. *Tuḥfetü'l-Ahrâr* ilk olarak Forbes Falconer tarafından yayımlanmış (London 1848), 1869'da Leknev'de taş baskısı yapılmıştır. Rahmi Mehmed Çelebi'nin (ö. 1000/1592) Türkçe'ye çevirdiği eseri Şemî Farsça olarak şerhetmiştir. 4. *Şubḥatü'l-ibrâr*. Ağır bir üslûpla yazılmış mensur mukaddime, na't ve padişaha dua ile başlayan eser dinî, tasavvufî, ahlâkî konuların ele alındığı kırk bölüme ayrılmıştır. Câmî'nin bu eserde kullandığı "fâilâtün fâilâtün fâilât" veznini kendisinden önce sadece Emîr Hüsrev-i Dihlevî *Nûh Sipîhr* adlı mesnevisinin birkaç beytinde kullanmış, Câmî'den sonra bu vezinle başka mesnevi yazılmamıştır. 2700 beyit olan eser Sultan Hüseyin Baykara'ya ithaf edilmiştir. *Şubḥatü'l-ibrâr* ilki Kalküta'da (1818) olmak üzere birkaç defa basılmıştır. 5. *Yûsuf u Züleyhâ*. Nizâmî'nin *Hüsrev ü Şîrin*'i, Gürgânî'nin *Vîs ü Râmîn*'i üslûbunda "mefâilün mefâilün feülün" vezniyle yazılan eser 889'da (1484) tamamlanmış olup 4000 beyitten meydana gelir. Câmî'nin en tanınmış mesnevisi olan *Yûsuf u Züleyhâ*'nın birçok baskısı yapılmış, V. E. von Rosenzweig tarafından Almanca'ya (Vienne 1824), A. Rogers tarafından İngilizce'ye (London 1889) ve Auguste Briceux tarafından Fransızca'ya (Paris 1927) tercüme edilmiştir. 6. *Leylâ vü Mecnûn*. Nizâmî ile Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin *Leylâ vü Mec-*

nûn'larına nazîre olarak yazılmıştır. 889 (1484) yılında tamamlanan mesnevi "mefâilün mefâilün feülün" vezniyle yazılmış olup 3760 beyittir. Eseri A. L. Chezy Fransızca'ya (Paris 1805) ve Hartmann Almanca'ya (Leipzig 1807) çevirmiştir. 7. *Ḥirednâme-i İskenderî*. Aristo, Eflâtun, Sokrat gibi filozofların İskender'e öğütlerini, İskender ile bu filozoflar arasındaki konuşma ve mektuplaşmaları anlatan eser Nizâmî'nin *İskendernâme*'si-ne nazîre olarak yazılmıştır. "Feülün feülün feülün feülün" vezniyle kaleme alınan ve Sultan Hüseyin Baykara'ya ithaf edilen bu mesnevi Taşkent (1913) ve Leknev'de (1923) basılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Câmî, *Heft Evreng* (Nşr. Âgâ Murtazâ), Tahran 1337 hş.; a.mlf., *Divân-ı Kâmil* (nşr. Hâşim Râzî), Tahran 1341 hş., s. 295-297; a.mlf., *Salaman and Absal* (trc. Kamal S. Aini), Douşanbe 1971, s. 19-23; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi* (haz. Süleyman Uludağ – Mustafa Kara), İstanbul 1995, s. 32-33, 569, 570; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, II, 644-649; Flügel, *Handschriften*, I, 564-570; Ethé, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, s. 754-756; Browne, *LHP*, III, 516-540; Ali Asgar Hikmet, *Câmî*, Tahran 1363 hş., s. 183-203; a.mlf., *Câmî, Hayatı ve Eserleri* (trc. M. Nuri Gençosman), İstanbul 1991, s. 300-328; Karatay, *Farsça Yazmalar*, s. 244-258; Zehrâ-yi Hânlerî, *Rahnûmâ-yı Edebiyyât-ı Fârsî*, Tahran 1341 hş., s. 99, 146, 207-208; Âsaf Hâlet Çelebi, *Molla Câmî*, İstanbul, ts. (Kanaat Kitabevi), s. 56-62; FME, I, 416-420; Münzevî, *Fihrist*, IV, 2706-2712, 2780, 2892, 2912, 2914, 3100, 3312-3316; Nefisî, *Târîh-i Nazm u Negr*, I, 287; Ferheng-i Fârsî, V, 777-779; Rypka, *HIL*, s. 287; Hânâbâ, *Fihrist*, tür.yer.; M. Nazif Şahinoğlu, *Nuvidî-yi Sîrazî ve Salaman u Absal*, İstanbul 1981, s. 15-20; G. Morrison v.dğr., *History of Persian Literature*, Leiden-Köln 1981, s. 140; Hicabi Kurlangîç, *Câmî'nin Subḥatü'l-ibrâr Mesnevisi ve Çevirisi* (yüksek lisans tezi, 1989, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Yusuf Öz, *Câmî, Tuḥfetü'l-ahrâr ve Türkçe Çevirisi* (yüksek lisans tezi, 1990, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); İraj Dehghan, "Jamî's Salaman and Absal", *JNES* (1971), s. 118-126; Cl. Huart – (H. Massé), "Djâmi", *El²* (İng.), II, 421-422; P. Heath, "Salâmân and Absâl", a.e., VIII, 920-921.

RIZA KURTULUŞ

HEFT HÂN

(هفت خوان)

Nev'izâde Atâî'nin
(ö. 1045/1635)

dönemin İstanbul hayatından
izler taşıyan mesnevisi.

Başında "heft" (yedi) kelimesinin yer aldığı yedi bölümlük mesnevi yazma geleneği Türk edebiyatına Fars edebiyatından girmiştir. "Heft hân" ifadesi Firdev-

sî'nin *Şâhnâme*'sinde, Mâzenderan'da esir olan Keykâvus'u kurtarmaya giden Rüstem'in her birinde devlerle çarpıştığı yedi konağı ve Güştasb'in Ercasb tarafından esir edilen kızlarını kurtarmak için yola çıkan İsfendiyar'ın savaştığı yedi durağı anlattığı iki bahiste geçmektedir. Bundan dolayı Rüstem ve İsfendiyar'ın her savaştan sonra zaferlerini kutlamak üzere düzenledikleri ziyafet ve şölenlere "heft hân" (yedi sofrâ, yedi ziyafet) denilmiştir.

Fars edebiyatında yedi bölümlük macera anlatımlarına "heft" kelimesiyle başlayan isimler verilmiştir. Bu mesnevilerin genel özelliği, esas çerçeveyi oluşturan bir hikâye içinde yer alan yedi küçük hikâyeden meydana gelmeleridir. Bunların ilk örneği, Nizâmî-i Gencevî'nin binbir gece masallarından esinlenerek 593'te (1197) yazdığı *Heft Peyker*'dir (*Behrâm-nâme*, *Heft Gûnbed*). Nizâmî, esas hikâyeyi *Şâhnâme*'de Behrâm-ı Gûr hakkında yazılanlardan almış (İlaydın, V [1936], s. 275-290), bu çerçeve içine yedi hükümdar kızının Behrâm'ı avutmak için anlattığı yedi hikâyeyi yerleştirmiştir. Nizâmî'nin bu eserine İran şairlerinden Eşref-i Merâgî *Heft Evreng*, Râî Hidâyetullah *Heft Peyker* ve Hâtîfî *Heft Manzar* adlarıyla nazîreler yazmışlardır. Nizâmî'ye yazılan nazîrelerde bu plana aynen sadık kalındığı söylenemezse de mesnevilerin kuruluşu genellikle birbirini andırır.

Türk edebiyatında bu tür ilk mesnevi Ali Şîr Nevâî'nin, "yedi"nin Arapça karşılığı olan "seb'a" kelimesini kullanarak adlandırdığı *Seb'a-i Seyyâre*'sidir. Anadolu'da Bursalı Şah Ali Ulvî, Kudsî Çelebi ve Trabzonlu Ramazan'ın bu yolda mesnevi yazdıkları kaynaklardan öğrenilmektedir. Anadolu'da yazılıp günümüze ulaşan en eski *Heft Peyker* Aşki-i Kadîm'in eseri olup 861'de (1456-57) tamamlanmıştır (Kut, *TDAY Belleten* [1973], s. 127-151). Bunlardan sonra Ahmed Rıdvan'ın *Heft Peyker* (*Behrâm-ı Gûr*) adını taşıyan mesnevisi gelmektedir (Ünver, L/196 [1986], s. 84-97). Lâmiî'nin ölümünden sonra damadı Rûşenizâde tarafından tamamlanan *Heft Peyker* tercümesi de aynı yolda yazılmış bir Türkçe mesnevidir (Kut, *JNES*, sy. 35 [1976], s. 73-93).

Atâî'nin *Hamse*'sinin dördüncü mesnevisi olan *Heft Hân* bu tür eserlerin Türk edebiyatındaki en başarılı örneğidir. *Heft Hân* plan bakımından Nizâmî'nin eserine benzerse de konusu büyük ölçü-